

J. P. de Valk, *Romeinse bescheiden voor de geschiedenis der rooms-katholieke kerk in Nederland, 1727-1831, IV, Inventaris van Romeinse archivalia betreffende het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, 1813-1831* (deel IV, 2 banden, Rijks Geschiedkundige Publikation, Grote Serie, nr. 215 Chronologische lijst van documenten, nr. 216 Archieven, overzichten en indices; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 1991, (nr. 215) xxvii+773 blz., ISBN 90 5216 027 9 439; *Idem*, (nr. 216) 272 blz., ISBN 90 5216 028 7, f130,-, (2 bnd.), ISBN 90 5216 026 0 (compl.)).

De enige tientallen jaren geleden verschenen eerste twee delen (tot 1795) en het in de jaren zeventig verschenen derde deel (1795-1813), respectievelijk uitgegeven door P. Polman OFM en P. J. van Kessel, waren nog klassiek geannoteerde tekstuitgaven. In navolging van soortgelijke buitenlandse publikaties is deel IV dat niet meer. Hoe zou het ook kunnen waar het 5448 documenten betreft, die naar schatting een dertig- tot vijfendertigduizend bladzijden omvatten. De samensteller koos voor een geheel andere werkwijze. In de lijvige eerste band geeft hij een chronologisch genummerde lijst van de archiefstukken met een korte aanduiding van de inhoud en onder verwijzing naar een gedetailleerd overzicht van de ruim vijfhonderd onderzochte archiefeenheden. Het verschafte hem de mogelijkheid om, afgezien van al te specialistisch materiaal, het resultaat zonder subjectieve selectie aan te bieden. Dat is van belang, omdat — zoals De Valk zelf in zijn methodische inleiding te kennen geeft — de tijdgebondenheid van vroegere selectiecriteria genoegzaam is gebleken. Zo is onder meer het referentiekader van de moderne historicus door mentaliteitshistorische probleemstellingen verrijkt. In de tweede band worden de onderzochte archieven, waaronder ter aanvulling ook het Brusselse Rijksarchief en enkele Nederlandse archieven, nader beschreven. Daarin vindt men ook een knappe schets van de institutionele en biografische context, alsmede een lijst van de gedrukte bronnen en de geraadpleegde literatuur. Ten slotte is er de onmisbaar houvast biedende algemene index van personen, zaken, plaatsen en correspondenties.

Met dit al is het duidelijk dat de verzameltitel van deze uitgave strikt genomen onjuist is geworden. Dat is hij ook om nog een andere reden. Zoals uit de titel van deel IV blijkt, bestrijkt de inventaris de geschiedenis van Noord en Zuid. Dat was voor de betreffende periode onvermijdelijk maar niet minder redengevend om tot de gehanteerde werkwijze over te gaan. Samen bieden de beide banden een handwijzer die getuigt van indrukwekkende deskundigheid, haarfijne nauwkeurigheid en derhalve chronisch blijvende betrouwbaarheid. Wie zoekt naar feiten en achtergronden die de mislukking van Willem I's Verenigd Koninkrijk gedetailleerder kunnen verklaren, kan niet zonder deze RGP-delen. Bij het drama van de 'Scheuring' hebben immers kerkelijke factoren een wezenlijke rol gespeeld. Hij of zij die zich tot een dergelijk onderzoek geroepen voelt, kan nu eerst op aanwijzing van deel IV van de *Romeinse bescheiden* eens rustig gaan studeren op wat anderen eerder op grond van een deel van de daarin beschreven archivalia hebben beweerd. Vervolgens dient te worden vastgesteld wat vooraf hier in de Lage Landen aan bronnen moet worden doorgenomen. Heeft de onderzoeker dienovereenkomstig aan research gedaan, dan is het geraden eerst met De Valk te spreken. Een gesprek kan hem of haar behoeden voor tijdrovende misstappen en deprimerende ervaringen, obstakels die de Eeuwige Stad—ik beperk me hier tot het historisch onderzoek—maar al te talrijk in petto heeft. Men hoede zich als aankomend onderzoeker echter ook voor een perfectiedrang als waarmee de voorbeeldige bewerkster is behept. De Valk deelt bijvoorbeeld mee dat de meer dan vijfduizend delen van een der vele Romeinse archieven 'helaas' niet vrij te raadplegen zijn (Band 2, 173). Wie binnen redelijke tijd tot een afgeronde studie wil komen, doet er goed aan over zo'n omstandigheid wat opgewekter te denken!

J. A. Bornewasser

M. Galand, *Charles de Lorraine, gouverneur général des Pays-Bas autrichiens (1744-1780)* (Dissertatie Vrije universiteit Brussel 1993, *Études sur le XVIIIe siècle XX*; Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 1993, 203 blz., Bf600,-, ISBN 2 8004 1076 0).

In dit boek wordt helder en genuanceerd ingegaan op de vraag, hoe eng het politieke keurslijf is geweest van Maria Theresia's landvoogd in de Nederlanden, haar schoonbroer en zwager Karel van Lotharingen. De keizerin, en sinds 1753 vooral ook kanselier Kaunitz, hebben er geen misverstand over laten bestaan dat niet Brussel maar Wenen de plaats was waar over de Oostenrijkse Nederlanden werd beslist. Hun voornaamste contactpersoon in Brussel was de gevolmachtigde minister. Botta-Adorno (1749-1753), Cobenzl (1753-1770) en Starhemberg (1770-1780) waren de 'oren en ogen' waarmee Wenen zowel de gouverneur-generaal (de officiële titel van de landvoogd) als de gewestelijke Staten en collatérale raden controleerde. Karel van Lotharingen, een levensgenieter en mecenas van de beste soort, is de geschiedenis ingegaan als het 'menselijke gezicht' van dit verlicht despotisme. De schitterende hofhouding in Brussel, de jachtpartijen op Tervuren en Mariemont en het onvermoeibaar participeren in stads- en dorpsfeesten hebben hem ongemeen populair gemaakt bij adel en burgerij. Men heeft altijd aangenomen dat de minzame landvoogd er geen moeite mee had, het politieke handwerk aan anderen over te laten. Hij lijkt zich graag te hebben willen schikken in een louter representatieve rol. Ofschoon de bronnen ons nauwelijks een blik gunnen in zijn particuliere opvattingen dienaangaande—de brieven van en aan Maria Theresia zijn op last van de keizerin vernietigd—is Michèle Galand er toch in geslaagd, aan te tonen dat Karel van Lotharingen wel degelijk heeft geprobeerd een eigen koers uit te zetten. Dat zou met name in de beginjaren het geval zijn geweest, toen de diplomatieke en tactvolle Botta-Adorno hem terzijde stond. Met diens opvolger Cobenzl kon Karel minder goed opschieten. Toen werd trouwens ook duidelijk dat in Kaunitz' centralisatiepolitiek geen ruimte (meer) was voor inspraak uit Brussel.

Galand heeft zich in deze 'politieke biografie' voornamelijk beziggehouden met institutionele en bestuurstechnische kwesties. De vraag of Karel van Lotharingen wellicht in zijn talrijke initiatieven op artistiek en stedenbouwkundig gebied—het huidige Koningsplein te Brussel dateert uit deze periode—een politiek programma heeft willen volgen, wordt niet gesteld. Dit aspect is overigens reeds eerder, naar aanleiding van de Europalia-tentoonstelling in 1987, door anderen uitvoerig belicht. Dat Karel soevereine ambities had, wordt door Galand wel duidelijk aangegeven. Als grootmeester van de Duitse Orde heeft hij die status trouwens ook formeel bereikt. Als landvoogd heeft hij vooral een 'vader' willen zijn: tot ongenoegen van zijn Weense principalen luisterde hij goed naar de wensen en bezwaren der Nederlanders en soms deed hij toezeggingen zonder eerst het consent van de keizerin af te wachten. Maria Theresia heeft dit wijselijk zo gelaten; de populariteit van Karel was immers haar voornaamste troef. Ten tijde van Karel van Lotharingen beleefden de Zuidelijke Nederlanden een economisch herstel, niet in de laatste plaats omdat het land na de *renversement des alliances* van 1756 eindelijk eens buiten de vuurlinie kwam te liggen. Het zou echter te ver gaan om die bloei toe te schrijven aan het optreden van landvoogd Karel. Wel wijst Galand erop dat de landvoogd bij herhaling ervoor heeft gepleit dat de opbrengsten van dit lucratieve gewest ook weer ter plekke geïnvesteerd zouden worden. Op bescheiden schaal heeft Karel, die onder meer in alchemie geïnteresseerd was, op zijn domeinen ook zelfde nijverheid willen bevorderen. Al met al mag worden gesteld dat hij een zondagskind in de politiek is geweest, geen staatsman van gewicht maar een figuur die men in het Zuiden terecht in sympathieke herinnering blijft koesteren.